

## **INSTRUCȚIUNE** **privind evaluarea ajutorului de stat**

### **Capitolul I** **DISPOZIȚII GENERALE**

1. Instrucțiunea privind evaluarea ajutorului de stat (în continuare – Instrucțiunea) stabilește metodologia de evaluare a schemelor de ajutor de stat, precum și metodele și tehnicile de evaluare, oferind orientări furnizorilor de ajutor de stat implicați în planificarea și desfășurarea evaluării schemelor de ajutoare de stat.
2. Prezenta Instrucțiune are ca scop stabilirea cadrului metodologic pentru efectuarea evaluării comparative a efectelor pozitive și negative ale unei scheme de ajutoare de stat pentru care este obligatorie o astfel de evaluare, în vederea asigurării eficacității intervenției și a minimizării denaturărilor concurenței și ale funcționării piețelor.
3. Evaluarea schemelor ajutoarelor de stat este utilizată pentru îmbunătățirea eficacității acestora și pentru a sprijini procesul decizional privind programarea actuală și viitoare a intervențiilor statului.
4. Evaluarea schemelor ajutoarelor de stat sunt evaluări continuu, care trebuie efectuate pe durata de aplicare a schemei de ajutor de stat și ex-post.
5. Prezenta Instrucțiune se aplică schemelor de ajutor de stat cu un buget anual mediu ce depășește 150 milioane EUR, calculat la cursul oficial mediu de schimb stabilit de Banca Națională a Moldovei pentru anul acordării ajutorului, schemelor de ajutor de stat care prezintă caracteristici noi sau pentru cele aplicate pe piețe în care se anticipează schimbări semnificative în ceea ce privește structura pieței, evoluția tehnologică sau cadrul de reglementare.
6. Consiliul Concurenței poate solicita în cursul fazei de prenotificare dacă este necesară o evaluare ex-post. Consiliul Concurenței va informa furnizorul/inițiatorul ajutorului de stat cât mai curând posibil, pentru a-i acorda timp suficient în vederea elaborării unui plan de evaluare.
7. Prezenta Instrucțiune se aplică de către Consiliul Concurenței furnizorilor/inițiatorilor ajutorului de stat, beneficiarilor ajutorului de stat,

persoanelor interesate și organismului independent contractat pentru efectuarea evaluării sau experți externi independenți pentru a contribui la controlul calității evaluării.

8. În sensul prezentei Instrucțiuni, noțiunile și termenii utilizați au următoarea semnificație:

*evaluare* – procesul de colectare și analizarea sistematică a informațiilor cu privire la schemele de ajutor de stat pentru care se impune obligația realizării unei analize ex-post a impactului, scopul și punerea în aplicare a acestora, în vederea generării rezultatelor măsurabile cu privire la impactul acestora ca bază a deciziilor aprobate.

*grup de control* - grup de întreprinderi comparabile cu cele care au beneficiat de ajutor, din punct de vedere al caracteristicilor relevante (dimensiune, sector de activitate, regiune etc.), cu excepția faptului că acestea nu au beneficiat de ajutorul respectiv;

*impact* - schimbarea care poate fi atribuită în mod credibil unei intervenții a statului sub forma implementării unei scheme de ajutor de stat;

*indicator* - o variabilă care oferă informații cantitative sau calitative cu privire la un fenomen. În mod normal, aceasta include o valoare și o unitate de măsură;

*indicator de rezultat* - indicator care descrie un aspect specific al unui rezultat, reprezentând o caracteristică măsurabilă ce reflectă schimbările produse în urma unei intervenții;

*inferență* - verificarea faptului că efectele estimate, adică rezultatele obținute, sunt semnificative din punct de vedere statistic;

*metodă* - familii de tehnici și instrumente de evaluare care îndeplinesc scopuri diferite. Metodele constau în proceduri și protocoale care asigură coerența și rigoarea evaluării, putând fi calitative sau cantitative, și sunt alese în funcție de natura intervenției, de întrebările de evaluare și de tipul de analiză urmărit – cauzală, exploratorie, normativă, etc;

*rezultat* - dimensiune specifică a bunăstării persoanelor, care justifică intervențiile de politică publică și care se preconizează a fi influențată de implementarea acestora. Rezultatul reflectă schimbarea produsă în urma unei intervenții;

*scenariu contrafactual* - un scenariu rezonabil care să determine ce s-ar fi putut întâmpla cu beneficiarii ajutorului în cazul în care aceștia nu ar fi primit ajutor;

*situație de referință* - valoarea indicatorului înainte de intervenția politicii în cauză.

9. Alte noțiuni utilizate în prezenta Instrucțiune sunt definite în Legea concurenței nr. 183/2012, Legea nr. 139/2012 cu privire la ajutorul de stat și alte acte normative ale Consiliului Concurenței.

## **Capitolul II**

### **OBIECTIVELE EVALUĂRII AJUTOARELOR DE STAT**

10. Obiectivul general al evaluării ajutoarelor de stat este de a evalua comparativ efectele pozitive și negative ale unei scheme, respectiv obiectivul public al ajutoarelor în raport cu impactul acestora asupra concurenței și schimburilor comerciale a Republicii Moldova cu statele membre a Uniunii Europene.
11. Evaluarea schemei ajutorului de stat trebuie să permită, în special:
  - 11.1. evaluarea efectului direct de stimulare al ajutorului asupra beneficiarului care urmează să fie evaluat. De exemplu, dacă ajutorul a determinat beneficiarul să urmeze acțiuni diferite și cât de semnificativ a fost impactul ajutorului;
  - 11.2. estimarea efectelor pozitive și negative ale schemei asupra obiectivului de politică publică, asupra concurenței și schimburilor comerciale cu statele membre a Uniunii Europene;
  - 11.3. analiza proporționalității și caracterului adecvat al formei de ajutor utilizate.
12. Evaluarea schemelor de ajutoare de stat poate explica dacă și în ce măsură au fost îndeplinite obiectivele inițiale ale unei scheme de ajutoare (adică evaluarea efectelor pozitive) și poate determina impactul schemei asupra piețelor și concurenței (adică posibilele efecte negative). Evaluarea poate confirma dacă ipotezele care stau la baza aprobării ex ante a schemei de ajutoare sunt încă valabile și poate contribui la îmbunătățirea concepției viitoarelor scheme de ajutoare de stat și a normelor care reglementează ajutoarele de stat în viitor.
13. Evaluarea va constitui baza pentru ajustarea intervențiilor de stat viitoare, în vederea îmbunătățirii eficienței și eficacității ajutorului, astfel încât să se garanteze că efectele pozitive sunt suficiente pentru a justifica admiterea denaturării pieței cauzate de intervenție.
14. Pe baza rezultatelor evaluării, furnizorii pot întreprinde următoarele măsuri privind viitoarele scheme de ajutor de stat:
  - 14.1. modificarea criteriilor de selecție a beneficiarilor;
  - 14.2. extinderea sau limitarea evaluării efectului de stimulare;
  - 14.3. modificarea formei ajutorului sau utilizarea unor instrumente alternative;
  - 14.4. redefinirea obiectivelor schemei ori a categoriilor de beneficiari eligibili.
15. Pentru realizarea evaluării impactului schemelor de ajutor de stat, se instituie un calendar adecvat care să asigure alocarea unui interval de timp suficient pentru colectarea datelor și întocmirea raportului de

evaluare. Calendarul trebuie să permită furnizorilor de ajutor de stat să dispună de un termen rezonabil pentru ajustarea noilor scheme de ajutor de stat în conformitate cu concluziile raportului de evaluare a impactului. Evaluarea impactului ajutorului de stat surprinde parțial efectele aplicării unei scheme de ajutor, întrucât raportul de evaluare se întocmește anterior finalizării perioadei de aplicare a acesteia, spre deosebire de evaluarea pur ex-post, care se efectuează numai după finalizarea aplicării schemei de ajutor de stat.

16. Aplicarea unei scheme de ajutor de stat care cade sub incidența prezentei Instrucțiuni, este condiționată de obținerea, unei decizii de autorizare din partea Consiliului Concurenței privind calitatea planului de evaluare propus de furnizorul ajutorului de stat.
17. Furnizorul poate implementa noi măsuri de ajutor similare schemei de ajutor evaluate doar în baza unei decizii emise de Consiliul Concurenței, care confirmă calitatea raportului final de evaluare a impactului schemei de ajutor.
18. Consiliul Concurenței poate solicita sprijinul unor experți independenți externi pentru efectuarea controlului calității evaluării.

### **Capitolul III** **PLANUL DE EVALUARE**

#### **Secțiunea 1. Dispoziții privind planul de evaluare al schemelor de ajutor de stat**

19. Planul de evaluare aferent unei scheme de ajutor de stat se elaborează într-un stadiu incipient, concomitent cu procesul de elaborare a schemei de ajutor de stat, astfel încât să permită obținerea unei decizii de autorizare din partea Consiliului Concurenței privind calitatea planului de evaluare.
20. Planul de evaluare se transmite concomitent cu notificarea schemei de ajutor de stat către Consiliul Concurenței. Notificarea planului de evaluare se depune conform Formularului de informații suplimentare pentru notificarea unui plan de evaluare stabilit în Anexa nr. 1.
21. Consiliul Concurenței va examina planul de evaluare împreună cu schema de ajutor de stat, iar decizia sa se va referi atât la plan, cât și la schema de ajutor de stat.
22. Aprobarea planului de evaluare de către Consiliul Concurenței este obligatorie, altfel ajutorul de stat nu se poate aplica după trecerea unei perioade de 6 luni.
23. Planul de evaluare se implementează în mod riguros, în conformitate cu prevederile stabilite prin decizia Consiliului Concurenței de autorizare a planului de evaluare.

24. Planul de evaluare notificat Consiliului Concurenței trebuie să includă cel puțin următoarele elemente:

- 24.1. obiectivele schemei de ajutor de stat;
- 24.2. întrebările de evaluare;
- 24.3. indicatori de rezultat;
- 24.4. metode: identificarea unei baze adecvate pentru comparație;
- 24.5. colectarea datelor;
- 24.6. calendarul evaluării;
- 24.7. organismul care efectuează evaluarea;
- 24.8. transparența.

## **Secțiunea 2. Obiectivele schemei de ajutor de stat care trebuie evaluate și întrebările de evaluare**

25. Planul de evaluare stabilește o prezentare a logicii de intervenție care stă la baza schemei de ajutor de stat, prin detalierea următoarelor elemente ale schemei de ajutor de stat:

- 25.1. descrierea nevoilor și a problemelor pe care schema urmărește să le abordeze;
- 25.2. definirea beneficiarilor țintă și a investițiilor;
- 25.3. stabilirea obiectivelor generale și specifice;
- 25.4. descrierea impactului preconizat;
- 25.5. enunțarea ipotezelor privind factorii externi care pot afecta schema.

26. Planul de evaluare trebuie să definească în mod clar domeniul de aplicare al evaluării și să includă întrebări specifice, măsurabile cantitativ, susținute de documente justificative.

27. Întrebările de evaluare se vor concentra asupra impactului schemei de ajutoare de stat și vor fi structurate pe trei niveluri, după cum urmează:

### **27.1. Impactul direct asupra beneficiarilor:**

- a) A avut ajutorul un efect stimulatив asupra acțiunilor întreprinse de către beneficiari?
- b) A avut ajutorul un efect asupra situației beneficiarilor (ex: poziția concurențială, riscul de neplată)?
- c) În ce măsură a avut ajutorul efectele scontate?
- d) Au fost beneficiarii afectați în mod diferit de ajutor (ex: în funcție de mărimea lor, de localizare sau de sectorul de activitate) ?

### **27.2. Impactul indirect al schemei de ajutor de stat:**

- a) A avut schema efecte asupra altor întreprinderi sau regiuni geografice? Au avut ajutoarele un efect de inhibare asupra investițiilor din partea altor concurenți sau au atras activități în detrimentul localităților învecinate?
- b) A contribuit schema la atingerea obiectivelor de politică publică relevante?
- c) Pot fi măsurate efectele cumulate asupra concurenței și schimburilor comerciale cu statele membre ale Uniunii Europene?

### **27.3.Proporționalitatea și adecvarea intervenției:**

- a) Este ajutorul proporțional cu problema abordată? Ar fi fost posibile efecte similare cu un sprijin mai redus?
  - b) A fost ales cel mai eficient instrument de sprijin? Există alte instrumente de ajutor sau tipuri de intervenții mai adecvate pentru realizarea obiectivului în cauză?
- 28.Evaluarea ar trebui, în măsura în care este posibil, să examineze impactul schemei de ajutoare la toate cele trei niveluri prevăzute la pct. 27, abordând aspecte relevante în ceea ce privește obiectivele schemei.
- 29.Impactul direct al ajutorului asupra beneficiarilor constituie, de regulă, tipul de impact care poate fi măsurat cu cea mai mare certitudine. Evaluarea efectelor directe ale ajutorului, inclusiv efectul stimulat, este de o importanță capitală, întrucât aceasta poate să furnizeze informații utile privind tipurile de efecte indirecte și denaturarea preconizată. În cazul în care ajutorul nu are niciun efect stimulat, se poate aprecia că ajutorul are efecte de denaturare, în sensul că acesta oferă beneficiarilor în cauză avantaje economice excepționale.

### **Secțiunea 3. Indicatori de rezultat**

- 30.Întrebările de evaluare trebuie să conducă la alegerea unor indicatori de rezultat relevanți, care să cuprindă informații cuantificate cu privire la rezultatele obținute prin schema de ajutor de stat.
- 31.Indicatorii de rezultat vor depinde de obiectivul ajutoarelor care fac obiectul evaluării. Anexa nr. 2 prevede o listă orientativă și neexhaustivă a indicatorilor de rezultat care acoperă atât impactul direct, cât și impactul indirect al unei scheme de ajutoare, inclusiv eventualele efecte asupra concurenței și asupra schimburilor comerciale.
- 32.Planul de evaluare trebuie să explice de ce indicatorii aleși sunt cei mai relevanți pentru măsurarea impactului schemei de ajutor în cauză.

### **Secțiunea 4. Metode: identificarea unei baze adecvate pentru comparație**

- 33.Planul de evaluare stabilește metodele principale utilizate pentru a identifica impactul de cauzalitate al schemei în sine, efectul ajutorului și să explice de ce metodele respective este probabil să fie utile pentru schema în cauză, nedenaturat de alte variabile care pot să fi avut unu efect asupra rezultatului observat, cum ar fi condițiile macroeconomice generale sau eterogenitatea întreprinderii, de exemplu, diferențe în ceea ce privește dimensiunea întreprinderii, localizarea întreprinderii, mijloacele financiare sau capacitățile de gestionare.
- 34.Impactul de cauzalitate al unei scheme de ajutor de stat constituie diferența dintre rezultatul obținut cu ajutorul acordat și rezultatul care ar fi avut loc în absența ajutorului:

- 34.1. Rezultatul cu ajutor se măsoară pentru întreprinderile care beneficiază de ajutorul de stat.
- 34.2. Rezultatul în absența ajutorului se măsoară exclusiv pentru întreprinderile care nu beneficiază de ajutor.
35. Pentru a estima efectul ajutorului asupra beneficiarilor este necesar, să se construiască acest scenariu contrafactual, bazat pe cea mai comparabilă întreprindere sau pe baza un grup de control.
36. Calitatea grupului de control este esențială pentru validitatea evaluării.
37. O evaluare a schemei de ajutoare de stat nu poate să se întemeieze pe o simplă comparație între cei care beneficiază și cei care nu beneficiază de ajutoare, ci trebuie să ia în considerare diferitele caracteristici ale celor două grupuri de întreprinderi, atât cele care pot fi observate, cât și cele care nu pot fi observate. În cazul caracteristicilor neobservabile, se va analiza gradul în care modelul utilizat explică evoluția variabilelor de rezultat evaluate (cu titlu de exemplu, în cazul modelelor de regresie liniară, se analizează valoarea indicatorului  $R^2$ ). În anumite cazuri, tendințele generale ale industriei trebuie, de asemenea, să fie luate în considerare în momentul identificării efectului ajutorului. Compararea performanței întreprinderilor care beneficiază de ajutoare cu cea a întreprinderilor care nu beneficiază de ajutoare este susceptibilă să reflecte această realitate mai mult decât efectul ajutorului propriu-zis.
38. Este esențial ca întreprinderile din grupul de control care nu au beneficiat de ajutoare să facă parte din grupul respectiv din motive care nu au nici o influență asupra rezultatelor măsurate. În cazul când întreprinderile s-a autoselectat și au decis în mod voluntar să nu solicite ajutor, această condiție nu poate fi îndeplinită.
39. Orice diferență sistematică între beneficiari și cei care nu beneficiază de ajutoare de stat trebuie să fie luată în considerare în mod corespunzător în elaborarea evaluării, pentru a preveni denaturarea rezultatelor (denaturarea selecției).
40. Alegerea metodei depinde de particularitățile unei anumite scheme de ajutor de stat și de datele disponibile. Fiecare metodă are limitele sale și este validă doar dacă presupunerile de bază se dovedesc a fi întemeiate. În Anexa nr. 3 sunt prezentate cele mai relevante metode și modul în care fiecare metodă identifică legătura de cauzalitate. Acest aspect este deosebit de important în contextul evaluărilor în materia ajutoarelor de stat în care proiectarea ex-ante a evaluării are rolul de a asigura că este posibilă o evaluare adecvată a efectelor ajutorului.
41. Randomizarea procesului utilizat pentru selectarea beneficiarilor este o modalitate de a garanta că evaluarea nu este denaturată. În cazul în care beneficiarii ajutoarelor sunt selectați în totalitate în mod aleatoriu, orice diferență sistematică observată cu privire la performanța întreprinderilor poate fi atribuită ajutorului. Cu toate acestea, metoda poate fi dificil de

pus în practică, în special pentru schemele mari existente. Alte metode urmăresc să utilizeze sursele existente de variație exogenă în mediul în care operează întreprinderile (de exemplu, variația determinată de parametrii și variabilele care nu au fost incluse în model) pentru a identifica legătura de cauzalitate.

42. Este necesar să se țină cont de impactul unui eventual ajutor multiplu primit de unii dintre beneficiarii schemei de ajutor de stat care face obiectul evaluării, fie ca urmare a mai multor finanțări acordate în temeiul schemei de ajutor analizate, fie ca urmare a primirii de ajutor în temeiul mai multor scheme sau ajutoare individuale.
43. În situația în care cei care nu beneficiază de ajutor într-un anumit program primesc ajutor din alte programe sau dacă beneficiarii dintr-un anumit program primesc un ajutor suplimentar din alte programe, evaluarea efectelor schemei de ajutor în cauză este susceptibilă a fi denaturată.

### **Secțiunea 5. Colectarea datelor**

44. Asigurarea faptului că sunt colectate datele necesare privind beneficiarii și solicitanții de ajutor este un pas important în conceperea planului de evaluare, în cazul în care disponibilitatea datelor respective poate fi inclusă în condițiile de eligibilitate pentru ajutor. Datele colectate trebuie să fie coerente și suficiente cu privire atât la beneficiarii ajutorului, cât și la grupul de control. Identificarea datelor necesare și obținerea accesului la sursele formularelor de date face parte din planificarea evaluării. Monitorizarea eficace a intervențiilor și colectarea și prelucrarea exactă a datelor sunt esențiale pentru a asigura calitatea evaluării.
45. Cu excepția datelor privind cererile de ajutor de stat (inclusiv, solicitanții respinși, dacă este cazul), sursele de date pentru beneficiarii ajutorului și pentru grupul de control este de preferat să fie identice, pentru a asigura comparabilitatea datelor și coerentă a variabililor.
46. Planul de evaluare trebuie să enumere sursele de date existente, din bazele de date care conțin informații cu privire la cererile de ajutor, inclusiv ale solicitanților respinși, la ajutoarele primite, datele din registrele întreprinderilor sau alte registre de stat și să stabilească dacă acestea furnizează informații suficiente pentru evaluarea și să asigure că accesul la acestea va fi posibil în termenele de evaluare. În cazul în care sunt tratate cu gradul necesar de prudență, informațiile din exercițiile calitative precum interviurile cu administratorii sistemelor sau anchetele privind beneficiarii ajutorului și studiile de caz pot fi o sursă complementară utilă și pot contribui la interpretarea rezultatelor evaluării.
47. În cazul când datele cu caracter personal sunt prelucrate în contextul evaluării, se aplică legislația privind protecția datelor cu caracter personal.

48. Furnizorii vor asigura că evaluatorii autorizați beneficiază de acces la datele necesare identificate în planul de evaluare.

### **Secțiunea 6. Calendarul evaluării**

49. Planul de evaluare include un calendar precis al activităților de evaluare, corelat cu durata aprobată a schemei de ajutoare de stat.
50. Calendarul evaluării cuprinde obiective de etapă, și anume, pentru colectarea datelor, realizarea evaluării și prezentarea raportului final.
51. Termenele și etapele prevăzute în calendar pot varia în funcție de schemă, vor fi stabilite în urma consultărilor cu Consiliul Concurenței și vor fi adaptate specificului fiecărei scheme de ajutor de stat. Cei implicați în gestionarea schemelor li se recomandă să faciliteze discuții informale cu privire la conținutul planului înainte de a-și prezenta notificarea oficială către Consiliul Concurenței.
52. Pentru a permite evaluarea unei propuneri de prelungire a unei scheme de ajutoare, raportul final de evaluare trebuie să fie prezentat Consiliului Concurenței în timp util, cu cel puțin 6 luni înainte de data la care schema de ajutor de stat este programată să se încheie.
53. În cazul în care nu se preconizează prelungirea schemei, raportul poate fi depus imediat ce schema s-a încheiat.

### **Secțiunea 7. Organismul care efectuează evaluarea**

54. Evaluarea va fi efectuată pe baza unor metodologii riguroase, de către experți care au experiență adecvată și dovedită și cunoștințe metodologice pentru a realiza evaluarea.
55. Este de preferat ca evaluările să fie efectuate de către un organism independent, cel puțin din punct de vedere funcțional de furnizorul ajutorului de stat și care dispune de competențe suficiente și dovedite de personal calificat în mod corespunzător pentru a efectua astfel de evaluări.
56. Independența funcțională a evaluatorului față de furnizor este importantă pentru asigurarea calității și credibilității evaluării. Aceasta nu înseamnă neapărat că trebuie să fie instituit un nou organism, nici că evaluarea trebuie externalizată către evaluatori comerciali. Ar putea fi posibil, de exemplu, să se valorifice independența și expertiza unor autorități, precum Biroul Național de Statistică, Curtea de Conturi, universități de stat sau private, ori centre de cercetare. Implicarea evaluatorului încă din etapa de proiectare a schemei de ajutor de stat este recomandată pentru asigurarea unei evaluări eficiente.
57. Planul de evaluare, în măsura posibilității, ar trebui să fie elaborat de evaluatorul desemnat sau în colaborare strânsă cu acesta.
58. Planul de evaluare va include informații orientative privind resursele umane și financiare necesare care vor fi puse la dispoziție pentru efectuarea evaluării, informațiile privind identitatea și rolul fiecărui

expert cheie implicat în procesul de evaluare și o estimare a nivelului lor de participare.

59. Planul de evaluare va descrie organismul desemnat pentru efectuarea evaluării sau, în cazul în care acesta nu a fost ales, criteriile detaliate pentru selectarea acestuia, în special cu privire la independență, experiență și competențe. În cazul în care evaluatorul nu a fost desemnat sau a fost selectat, dar nu a participat activ la elaborarea planului, motivele trebuie justificate în mod clar. Inclusiv, în această situație planul de evaluare trebuie să fie suficient de detaliat, astfel încât să permită o analiză adecvată a duratei de valabilitate a evaluării care urmează să fie efectuată.

### **Secțiunea 8. Transparența**

60. Planul de evaluare și raportul final de evaluare, aprobate vor fi făcute publice de către furnizori și Consiliul Concurenței, prin mijloacele stabilite în planul de evaluare, inclusiv prin publicare pe site-uri web.
61. În cazul publicării, confidențialitatea datelor cu caracter personal și a celor confidențiale trebuie garantată conform legislației în vigoare, pe toată durata procesului de evaluare.
62. Confidențialitatea nu se extinde la rezultatele evaluării. Nicio clauză de confidențialitate nu poate fi inclusă în contract pentru evaluare în afară de:
- 62.1. obligațiile de nedivulgare aplicabile datelor cu caracter personal și/sau confidențiale și;
- 62.2. obligațiile de conformare cu dispozițiile generale ale legislației în materie de statistică și secret statistic.
63. Datele colectate în timpul evaluării trebuie să rămână accesibile pentru difuzarea rezultatelor sau pentru studii suplimentare în condiții care nu sunt restrictive decât cele impuse organismului de evaluare care efectuează evaluarea inițială.
64. Furnizorii ajutorului de stat vor asigura consultarea părților interesate relevante cel puțin o dată în timpul implementării planului de evaluare.
65. Părțile interesate pot fi invitate să dezbată constatările evaluării inițiale pe baza unui raport intermediar. Astfel de măsuri ar trebui să fie incluse în planul de evaluare.

## **Capitolul IV**

### **CRITERII DE SELECȚIE PENTRU SCHEMELE DE AJUTOR CARE URMEAZĂ SĂ FIE EVALUATE**

66. Evaluarea schemelor ajutoarelor de stat trebuie să constituie un exercițiu proporțional și se efectuează pentru schemele care pot avea un impact potențial semnificativ asupra pieței și care prezintă riscul de a genera

denaturări semnificative, în cazul în care implementarea acestora nu este revizuită în timp util.

- 67. Accentul se pune pe schemele de ajutor de stat care dispun de un buget mediu anual mare, stabilit de pct. 70.
- 68. Evaluarea ex-post poate fi efectuată pentru schemele noi sau pentru cele care se confruntă cu posibilitatea unor modificări semnificative ale pieței, ale tehnologiilor sau ale cadrului de reglementare, în viitorul apropiat, modificări ce pot impune revizuirea evaluării schemei.
- 69. Pot face obiectul evaluării și alte scheme de ajutor de stat identificate prin actele normative adoptate de către Consiliul Concurenței, în funcție de domeniu.

### **Secțiunea 1. Schemele de ajutor de stat cu quantum mare**

- 70. Consiliul Concurenței poate solicita ca schemele de ajutor de stat cu un buget mediu anual mare, respectiv peste 150 milioane EUR, echivalent în lei calculat conform cursului oficial al leului moldovenesc stabilit de Banca Națională a Moldovei pentru anul acordării ajutorului de stat, să fie supuse evaluării întrucât:
  - 70.1. astfel de scheme pot afecta cea mai grav mediul concurențial dacă nu sunt bine concepute;
  - 70.2. pot fi relizate cele mai mari creșteri ale eficienței datorită bugetelor mari ale acestora;
  - 70.3. schemele cu un quantum mare cu diferite tipuri de beneficiari pot furniza date suficiente pentru evaluări.
- 71. Anumite scheme de ajutor de stat pot să nu fie supuse evaluării, în pofida dimensiunii lor, în cazul în care acestea nu ridică îngrijorări concurențiale de compatibilitate, cum ar fi:
  - 71.1. cazuri de rutină;
  - 71.2. cazuri în care un număr mare de beneficiari care primesc fiecare un ajutor cu valoare redusă și;
  - 71.3. cazuri în care nu prezintă riscul unor modificări semnificative;
  - 71.4. nu este probabil să genereze denaturări grave ale mediului concurențial.

### **Secțiunea 2. Scheme de ajutoare noi**

- 72. Noțiunea de schemă de ajutor de stat nouă poate varia în funcție de instrumentele de ajutor utilizate. În principiu, noutatea este luată în considerare în ceea ce privește natura schemei de ajutor sau piețele pe care aceasta le vizează, de exemplu, piețele emergente, pe care evoluția pieței se află într-un stadiu incipient. Astfel de scheme au potențialul de a afecta sectoarele industriale în mod durabil și fundamental.
- 73. Caracterul de noutate ar putea include, de exemplu, introducerea unui nou mecanism de asigurare a capacității în sectorul energetic, ajutorul pentru

noi tipuri de tehnologii sau un nou tip de sprijin pentru sursele regenerabile de energie în contextul ajutoarelor de mediu.

### **Secțiunea 3. Scheme de ajutoare afectate de modificările semnificative preconizate**

74. Schemele de ajutor de stat supuse unor schimbări majore în mediul economic, tehnologic sau de reglementare vor fi evaluate după caz.
75. Modificări importante ar putea include, de exemplu, revizuirea preconizată a reglementărilor aplicabil sau ajutorul pentru industriile cu evoluție rapidă, în cazul cărora mediul de piață și tehnologiile disponibile se dezvoltă într-un ritm rapid.
76. Dacă schemele de ajutor nu sunt adaptate la efectele acestor schimbări semnificative, există riscul ca fondurile publice să nu fie utilizate în mod eficace (de exemplu, se poate acorda finanțare pentru o potențială „disfuncționalitate a pieței” care va înceta să existe) sau să apară denaturări semnificative care afectează întreprinderile nou intrate pe piață în mod diferit față de întreprinderile tradiționale sau care creează condiții inegale pentru noile tehnologii și tehnologiile tradiționale. Ca exemple pentru ilustrare, revizuirea unui cadru de reglementare existent (de exemplu, în sectorul comunicațiilor electronice), fluctuația ridicată a prețurilor de intrare sau de ieșire (de exemplu, în cazul panourilor solare) sau lansarea unei noi tehnologii pe piață (de exemplu, disponibilitatea rețelelor mobile de generația a patra pentru serviciile în bandă largă) sunt toate cazuri în care evaluarea ar putea fi justificată, pentru ca viitoarele scheme să poată lua în considerare noile evoluții ale pieței.

La Instrucțiunea privind evaluarea ajutorului de stat

**FORMULAR DE INFORMAȚII SUPLIMENTARE PENTRU NOTIFICAREA UNUI  
PLAN DE EVALUARE**

*Furnizorii ajutorului de stat trebuie să utilizeze această fișă pentru notificarea unui plan de evaluare în cazul unei scheme de ajutoare notificate care face obiectul unei evaluări, astfel cum se prevede în Instrucțiunea privind evaluarea ajutorului de stat.*

*Vă rugăm să consultați Instrucțiunea de evaluare a ajutoarelor de stat” pentru orientări privind elaborarea unui plan de evaluare.*

**IDENTIFICAREA SCHEMEI DE AJUTOARE CARE TREBUIE EVALUATĂ**

Denumirea schemei de ajutoare:

.....

Planul de evaluare se referă la:

- (a) ☐ o schemă care face obiectul evaluării simplificate?
- (b) ☐ o schemă notificată conform art. 8 alin. (1) din Legea nr. 139/2012 cu privire la ajutorul de stat?

Vă rugăm să indicați numărul schemei din Sistemul informațional automatizat ”Registrul ajutoarelor de stat”: ...

Vă rugăm să indicați numărul din Sistemul informațional automatizat ”Registrul ajutoarelor de stat” al tuturor schemelor de ajutoare de stat anterioare și în curs de desfășurare cu obiective și regiuni geografice similare. Vă rugăm să precizați dacă oricare dintre aceste scheme este un predecesor al schemei de ajutoare actuale.

.....

A fost evaluată *ex post* vreuna dintre schemele de ajutoare de stat enumerate mai sus?

☐ Da ☐ Nu

Dacă ați răspuns „da”, vă rugăm să furnizați un scurt rezumat al principalelor rezultate ale evaluării (evaluărilor) *ex post* (dacă este cazul, cu o referință și un link).

.....

Vă rugăm să descrieți modul în care rezultatele acestor evaluări au fost luate în considerare la conceperea noii scheme.

.....

Vă rugăm să enumerați toate evaluările *ex ante* sau evaluările impactului existente pentru schema de ajutoare. Pentru fiecare dintre aceste studii, vă rugăm să furnizați următoarele informații: (a) o scurtă descriere a obiectivelor, a metodologiilor utilizate, a rezultatelor și a concluziilor studiului și (b) provocările specifice cu care evaluările și studiile ar fi putut să se confrunte din punct de vedere metodologic, de exemplu disponibilitatea datelor care sunt relevante pentru analizarea actualului plan de evaluare. Dacă este cazul, vă rugăm să identificați domeniile sau temele relevante care nu au fost vizate de planurile de evaluare anterioare care ar trebui să facă

obiectul evaluării actuale. Vă rugăm să furnizați în anexă rezumate ale evaluărilor și ale studiilor respective și, dacă există, linkuri internet către documentele în cauză:

.....

#### **OBIECTIVELE SCHEMEI DE AJUTOARE CARE TREBUIE EVALUATĂ**

Vă rugăm să furnizați o descriere a schemei de ajutoare care să precizeze nevoile și problemele pe care schema intenționează să le abordeze și categoriile preconizate de beneficiari, de exemplu dimensiunea, sectoarele de activitate, situarea, numărul indicativ:

.....

Vă rugăm să precizați obiectivele schemei și impactul preconizat atât la nivelul beneficiarilor prevăzuți, cât și în ceea ce privește obiectivul de interes comun:

.....

Vă rugăm să indicați posibilele efecte negative asupra beneficiarilor ajutorului sau al economiei în sens mai larg, care ar putea fi generate în mod direct sau indirect de schema de ajutoare:

.....

Vă rugăm să indicați (a) bugetul anual planificat în cadrul schemei, (b) durata preconizată a schemei, (c) forma sau formele de ajutor și (d) costurile eligibile:

.....

Vă rugăm să furnizați un rezumat al criteriilor de eligibilitate și al metodelor de selecție a beneficiarilor ajutorului. În special, vă rugăm să descrieți următoarele: (a) metodele utilizate pentru selecționarea beneficiarilor (de exemplu, punctajul), (b) bugetul indicativ disponibil pentru fiecare grup de beneficiari, (c) probabilitatea ca bugetul să fie epuizat pentru anumite grupuri de beneficiari, (d) normele de punctare, dacă sunt utilizate în cadrul schemei, (e) pragurile intensității ajutorului și (f) criteriile pe care autoritatea care acordă ajutorul le va lua în considerare la evaluarea cererilor:

.....

Vă rugăm să menționați constrângerile sau riscurile specifice care ar putea afecta punerea în aplicare a schemei, impacturile sale preconizate și realizarea obiectivelor sale:

.....

#### **ÎNTREBĂRI DE EVALUARE**

Vă rugăm să menționați întrebările specifice pe care ar trebui să le abordeze evaluarea, furnizând elemente de probă cantitative privind impactul ajutorului. Vă rugăm să faceți distincție între (a) întrebările legate de impactul direct al ajutorului asupra beneficiarilor, (b) întrebările legate de impacturile indirecte și (c) întrebările legate de proporționalitatea și caracterul adecvat al ajutorului. Vă rugăm să explicați modul în care întrebările de evaluare se referă la obiectivele schemei:

.....

#### **INDICATORI DE REZULTAT**

Vă rugăm să utilizați tabelul următor pentru a descrie indicatorii care vor fi elaborați în scopul măsurării rezultatelor schemei, precum și variabilele relevante în materie de

control, inclusiv sursele datelor, și modul în care fiecare indicator de rezultat corespunde întrebărilor de evaluare. În special, vă rugăm să menționați (a) întrebarea de evaluare relevantă, (b) indicatorul, (c) sursa datelor, (d) frecvența de colectare a datelor (de exemplu, anual, lunar etc.), (e) nivelul la care sunt colectate datele (de exemplu, la nivel de întreprindere, la nivel de entitate, la nivel regional etc.), (f) grupul-țintă vizat de datele din sursa respectivă (de exemplu, beneficiarii ajutoarelor, cei care nu au beneficiat de ajutoare, toate întreprinderile etc.):

| Întrebare de evaluare | Indicator | Sursă | Frecvență | Nivel | Populație |
|-----------------------|-----------|-------|-----------|-------|-----------|
|                       |           |       |           |       |           |
|                       |           |       |           |       |           |
|                       |           |       |           |       |           |
|                       |           |       |           |       |           |
|                       |           |       |           |       |           |

Vă rugăm să explicați de ce indicatorii aleși sunt cei mai relevanți pentru măsurarea impactului preconizat al schemei:

.....

#### **METODE PRECONIZATE PENTRU EFECTUAREA EVALUĂRII**

Luând în considerare întrebările de evaluare, vă rugăm să descrieți metodele preconizate a fi utilizate în cadrul evaluării pentru identificarea impactului causal al ajutorului asupra beneficiarilor și pentru evaluarea altor impacturi indirecte. În special, vă rugăm să explicați motivele pentru care ați ales metodele respective și ați respins alte metode (de exemplu, motive care țin de modul în care a fost concepută schema):

.....

Vă rugăm să descrieți cu exactitate strategia de identificare pentru evaluarea impactului causal al ajutorului și ipotezele pe care se bazează strategia. Vă rugăm să descrieți în detaliu structura și importanța grupului de control:

.....

Vă rugăm să explicați modul în care metodele preconizate remediază potențialele erori de selecție. Se poate afirma cu suficientă certitudine că diferențele constatate în ceea ce privește rezultatele obținute de beneficiarii ajutorului sunt generate de ajutor?

.....

Dacă este relevant, vă rugăm să explicați cum intenționează metodele preconizate să abordeze provocările specifice legate de schemele complexe, de exemplu schemele care sunt puse în aplicare în mod diferit la nivel regional și schemele care utilizează mai multe instrumente de ajutor:

.....

## **COLECTAREA DATELOR**

Vă rugăm să furnizați informații referitoare la mecanismele și sursele pentru colectarea și prelucrarea de date privind beneficiarii ajutoarelor și privind scenariul contrafactual preconizat. Vă rugăm să furnizați o descriere a tuturor informațiilor relevante care se referă la etapa de selecție: datele colectate cu privire la solicitanții de ajutor, datele furnizate de solicitanți și rezultatele selecției. De asemenea, vă rugăm să explicați orice eventuală problemă în materie de disponibilitate a datelor:

.....

Vă rugăm să furnizați informații cu privire la frecvența colectării de date relevante pentru evaluare. Observațiile sunt disponibile la un nivel suficient de dezagregat, și anume la nivelul întreprinderilor individuale?

.....

Vă rugăm să precizați dacă accesul la datele necesare pentru realizarea evaluării ar putea fi împiedicat de acte cu putere de lege și de norme administrative care reglementează confidențialitatea datelor și cum ar fi soluționate aceste aspecte. Vă rugăm să menționați alte posibile provocări legate de colectarea de date și cum ar putea fi depășite acestea:

.....

Vă rugăm să precizați dacă se prevede efectuarea de anchete de opinie de către beneficiarii ajutorului sau de către alte întreprinderi și dacă se intenționează utilizarea unor surse complementare de informații:

.....

## **CALENDARUL PROPUȘ AL EVALUĂRII**

Vă rugăm să indicați calendarul propus al evaluării, inclusiv etapele pentru colectarea de date, rapoartele intermediare și implicarea părților interesate. Dacă este relevant, vă rugăm să furnizați o anexă care să detalieze calendarul propus:

.....

Vă rugăm să indicați data la care raportul final de evaluare va fi prezentat Consiliului Concurenței:

.....

Vă rugăm să menționați factorii care ar putea afecta calendarul preconizat:

.....

## **ORGANISMUL CARE EFECTUEAZĂ EVALUAREA**

Vă rugăm să furnizați informații specifice cu privire la organismul care efectuează evaluarea sau, dacă nu a fost încă selectat, privind calendarul, procedura și criteriile de selecție a acestuia:

.....

Vă rugăm să furnizați informații referitoare la independența organismului care efectuează evaluarea și la modul în care posibilele conflicte de interese vor fi excluse pe durata procesului de selecție:

.....

Vă rugăm să indicați experiența relevantă și competențele organismului care efectuează evaluarea sau modul în care respectivele competențe vor fi asigurate în timpul procesului de selecție:

.....

Vă rugăm să indicați ce măsuri va lua autoritatea care acordă ajutorul pentru a gestiona și a monitoriza desfășurarea evaluării:

.....

Vă rugăm să furnizați informații privind resursele umane și financiare necesare care vor fi puse la dispoziție pentru efectuarea evaluării, chiar dacă respectivele informații au doar un caracter indicativ:

.....

#### **TRANSPARENȚA EVALUĂRII**

Vă rugăm să furnizați informații cu privire la modul în care evaluarea va fi făcută publică, și anume prin publicarea pe un site internet a planului de evaluare și a raportului final de evaluare:

.....

Vă rugăm să indicați cum se va asigura implicarea părților interesate. Vă rugăm să precizați dacă se preconizează organizarea de consultări publice sau de evenimente legate de evaluare:

.....

Vă rugăm să precizați cum se preconizează a fi utilizate rezultatele evaluării de către autoritatea care acordă ajutorul și de către alte organisme, de exemplu pentru conceperea succesorilor schemei sau pentru scheme similare:

.....

Vă rugăm să indicați dacă și în ce condiții se va permite accesul la datele colectate în scopul evaluării sau utilizate pentru evaluare în vederea elaborării unor studii și analize ulterioare:

.....

Vă rugăm să precizați dacă planul de evaluare conține informații confidențiale care nu ar trebui publicate de către Consiliul Concurenței:

.....

#### **ALTE INFORMAȚII**

Vă rugăm să furnizați aici orice alte informații pe care le considerați relevante pentru analiza planului de evaluare:

.....

Vă rugăm să enumerați toate documentele atașate la notificare și să furnizați copii pe suport de hârtie sau linkuri de internet care permit accesul direct la documentele în cauză:

.....

la Instrucțiunea privind evaluarea ajutorului de stat

**Impactul direct al ajutorului la nivelul beneficiarilor**

|                                                        | <b>Dimensiunea rezultatului</b>                               | <b>Indicatori de rezultat</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|--------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ajutoare regionale</b>                              | Efecte pozitive                                               | Investiții private combinate cu sprijinul public<br>Creșterea ocupării forței de muncă în întreprinderile care beneficiază de ajutor de stat                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| <b>Ajutor pentru cercetare, dezvoltare și inovare</b>  | Activitățile de cercetare, dezvoltare și inovare suplimentare | Investiții private combinate cu sprijinul public<br>Cheltuielile suplimentare pentru activități de cercetare, dezvoltare și inovare suportate de întreprinderile care beneficiază de sprijin<br>Numărul cercetătorilor noi angajați în întreprinderile care beneficiază de sprijin<br>Numărul de brevete noi înregistrate<br>Numărul de întreprinderi care beneficiază de sprijin în vederea introducerii de produse noi pe piațe |
| <b>Sprijin pentru protecția mediului</b>               | Efectele pozitive asupra mediului                             | Reducerea emisiilor de CO <sub>2</sub> ale întreprinderilor beneficiare<br>Capacitatea suplimentară de producție de energie din surse regenerabile<br>Reducerea proporției de deșeuri depozitate sau incinerate<br>Numărul zonelor contaminate curățate                                                                                                                                                                           |
|                                                        | Adoptarea rapidă a standardelor de mediu                      | Procentul întreprinderilor care îndeplinesc noi standarde de mediu cu cel puțin X luni/ani înainte de intrarea lor în vigoare (având în vedere că a fost impus minim 1 an și au fost permise intensități mai ridicate ale ajutorului dacă standardele sunt îndeplinite mai devreme de 3 ani)                                                                                                                                      |
| <b>Sprijinul pentru energia din surse regenerabile</b> | Consum redus de energie                                       | Numărul de gospodării cu o clasificare mai bună a consumului de energie<br>Scăderea consumului anual primar de energie al clădirilor publice<br>Numărul de utilizatori de                                                                                                                                                                                                                                                         |

|                                          | Dimensiunea rezultatului                        | Indicatori de rezultat                                                                                                                                                                                |
|------------------------------------------|-------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                          |                                                 | energie suplimentari conectați la rețele inteligente                                                                                                                                                  |
|                                          | Sprijinul pentru energia din surse regenerabile | Cota de producție de energie din surse regenerabile                                                                                                                                                   |
| Finanțarea riscurilor                    | Efecte pozitive                                 | Profitul obținut în cadrul fondului<br>Efectul de levier asupra investițiilor private<br>Numărul de întreprinderi care primesc capital de risc                                                        |
|                                          | Alegerea perdanților                            | Performanțe medii reduse ale întreprinderilor care au beneficiat de investiții din cauza gestionării comerciale deficitare/participării private insuficiente                                          |
|                                          | Lipsa unui grad suficient de diversificare      | Fonduri prea puține/limitate la nivel regional cu perspective limitate de profit, care rămân neatractive pentru investitori privați                                                                   |
| Ajutor pentru banda largă                | Creșterea acoperirii în bandă largă             | Acoperire suplimentară a gospodăriilor cu conexiuni în bandă largă de cel puțin 30 Mbps<br>Acoperirea suplimentară a gospodăriilor sau utilizarea unor conexiuni în bandă largă de cel puțin 100 Mbps |
|                                          | Eficiență                                       | Costurile/ajutoarele pentru investiții în vederea conectării unei gospodării (gospodăriile selectate)<br>Numărul de gospodării care subscriu la noile servicii                                        |
| Ajutoare pentru salvare și restructurare | Efecte pozitive                                 | Menținerea locurilor de muncă și a activității la nivelul întreprinderii și la nivel regional<br>Modificări ale cotei de piață și ale productivității întreprinderilor care beneficiază de ajutor     |
| Aviație                                  | Efecte pozitive                                 | Numărul transportatorilor aerieni care utilizează aeroportul<br>Investițiile private combinate cu sprijinul public<br>Creșterea productivității regionale și/sau a valorii adăugate brute (VAB)       |
|                                          | Efecte negative                                 | Duplicarea infrastructurii sau a rutelor aeriene care generează pierderi                                                                                                                              |

|  | Dimensiunea rezultatului | Indicatori de rezultat                                                                                                                 |
|--|--------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  |                          | Deteriorarea traficului pe infrastructura existentă (de exemplu, alte aeroporturi din zonele deservite sau alte mijloace de transport) |

**Impactul indirect al schemei de ajutoare**

|                                                                  | <b>Dimensiunea rezultatului</b>                                                                                                            | <b>Indicatori de rezultat</b>                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Efecte pozitive potențiale</b>                                | Câștiguri macroeconomice                                                                                                                   | Creșterea ocupării forței de muncă<br>Creșterea productivității și/sau a valorii adăugate brute (VAB)                                                                                                                                                                                             |
|                                                                  | Diversificarea economiei regionale                                                                                                         | Numărul sectoarelor industriale cu diferite coduri CAEM                                                                                                                                                                                                                                           |
|                                                                  | O mai bună cooperare între sectorul privat și cel public                                                                                   | Numărul de întreprinderi care cooperează cu instituții de cercetare                                                                                                                                                                                                                               |
|                                                                  | Externalități pozitive / efecte de propagare                                                                                               | Numărul de beneficiari indirecti (de exemplu, numărul terților care accesează instalația / infrastructura)<br>Modificări ale ocupării forței de muncă sau ale activității în alte firme și regiuni (aviație)<br>Numărul de locuitori cu posibilități de transport îmbunătățite în zona de captare |
| <b>Posibile efecte negative asupra concurenței și comerțului</b> | Denaturare sectorială                                                                                                                      | Ajutoare acordate în principal pentru un sector industrial în cadrul unei scheme multisectoriale                                                                                                                                                                                                  |
|                                                                  | Favorizarea întreprinderilor care înregistrează pierderi sau a întreprinderilor cu productivitate scăzută (prevenirea ieșirii de pe piață) | Raportul între întreprinderile cu productivitate ridicată și cele cu productivitate scăzută                                                                                                                                                                                                       |
|                                                                  | Favorizarea operatorilor tradiționali                                                                                                      | Raportul dintre întreprinderile vechi și cele noi                                                                                                                                                                                                                                                 |
|                                                                  | Consolidarea puterii de piață                                                                                                              | Modificarea puterii de piață a unui jucător dominant                                                                                                                                                                                                                                              |
|                                                                  | Efectul localizării                                                                                                                        | Relocarea (mutarea) dintr-o regiune mai săracă în una mai dezvoltată                                                                                                                                                                                                                              |
|                                                                  | Pentru siguranța aprovizionării                                                                                                            | Dependența de sursele de energie cu emisii ridicate de carbon<br>Evaluarea măsurii în care preocupările în ceea ce privește penele de curent sunt reale și continuă să existe<br>Blocarea accesului pe piața națională de energie electrică                                                       |
|                                                                  | Pentru infrastructura energetică                                                                                                           | Blocarea accesului pe piața națională de energie electrică<br>Consolidarea puterii de piață a unui operator tradițional                                                                                                                                                                           |
|                                                                  | Salvare și restructurare                                                                                                                   | Modificări ale ocupării forței de muncă sau ale activității în alte întreprinderi și regiuni<br>Modificări ale cotei de piață și ale productivității                                                                                                                                              |

|  |         |                                                                                                                                                                                                                               |
|--|---------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  |         | întreprinderilor care beneficiază de ajutor                                                                                                                                                                                   |
|  | Aviație | <p>Duplicarea infrastructurii sau a rutelor aeriene care generează pierderi</p> <p>Deteriorarea traficului pe infrastructura existentă (de exemplu, alte aeroporturi din zonele deservite sau alte mijloace de transport)</p> |

**Anexă tehnică privind metode relevante pentru identificarea  
impactului de cauzalitate**

O schemă de ajutoare de stat poate avea un impact la diferite niveluri. În mod normal, se preconizează că aceasta va avea un efect direct la nivel de beneficiar. Înțelegerea amplitudinii acestui efect este crucială pentru a evalua nivelul de eficiență și eficacitate al unei măsuri publice. Cu toate acestea, întrucât ajutorul este direcționat către întreprinderi care interacționează pe piețe sau în regiuni care concurează pentru a atrage activități economice, ajutoarele de stat au de asemenea, în mod normal, efecte indirecte. Acestea ar putea fi, de exemplu, efecte colaterale asupra altor întreprinderi (de exemplu, efecte colaterale pozitive ale cercetării și dezvoltării sau efectul de evicțiune asupra investițiilor din partea altor întreprinderi concurente) sau efecte de deplasare (de exemplu, mutarea activității economice de la o regiune la alta). Astfel de efecte indirecte constituie baza pentru posibilele daune și beneficii care decurg din intervenția statului în economie. Prin urmare, evaluarea măsurilor publice impune, de asemenea, evaluarea amplitudinii acestor efecte indirecte.

Măsurarea efectelor directe și indirecte ale unei politici necesită, în mod normal, utilizarea unor instrumente diferite. În ultimele decenii a avut loc o importantă dezvoltare a metodologiilor și tehnicilor concepute pentru evaluarea efectului direct al politicilor asupra beneficiarilor. Aceste tehnici sunt prezentate mai în detaliu în continuare. În cazuri rare astfel de tehnici vor permite, de asemenea, evaluarea efectelor indirecte ale schemei de ajutoare pentru întreprinderi sau regiuni. Evaluarea efectelor indirecte ale schemei de ajutoare de stat necesită, de regulă, alte tipuri de probe decât cele utilizate pentru evaluarea efectelor directe asupra beneficiarilor și interpretarea se bazează, în mod normal, mai mult pe teorie economică și modelare. Este mai dificil să se ofere orientări precise cu privire la acest tip de exercițiu, care trebuie să fie adaptat la efectele pozitive și negative potențiale și preconizate ale politicii. Prin urmare, evaluarea trebuie să fie realizată după o analiză atentă și riguroasă a celor mai credibile efecte indirecte posibile ale politicii. Pe baza unei astfel de analize, evaluatorii pot deriva măsuri bazate pe microdate de la întreprinderile care nu au beneficiat de ajutor, în special în aceeași regiune, grup sau industrie, precum și în regiunile învecinate. Aceasta ar trebui să constituie elementul central al evaluării efectelor indirecte ale schemei de ajutoare de stat. În cazul în care este necesar, măsurile

pot fi completate cu mai multe date macroeconomice și, cel mai important, cu studii de caz alese cu atenție.

Evaluarea efectelor directe este un prim pas necesar și important. Cu toate acestea, o evaluare efectuată în mod riguros a efectelor indirecte ale ajutorului constituie o probă importantă în evaluarea efectelor mai ample ale schemei. Dacă lipsa unor investiții suplimentare din partea beneficiarilor ajutorului reprezintă, în general, un indicator al eșecului politicii, un efect pozitiv nu este suficient în sine pentru a stabili că o politică și-a îndeplinit obiectivele. În special, dacă se dovedește că impactul direct al ajutorului asupra beneficiarilor este foarte mic sau chiar inexistent, este foarte probabil să se considere că schema nu își îndeplinește obiectivul, în cazul în care nu pot fi prezentate argumente foarte convingătoare privind existența unor efecte indirecte importante și benefice. Contrariul este, de asemenea, adevărat: inclusiv în cazul în care evaluarea constată efectele pozitive directe ale ajutorului, rămâne întrebarea dacă pot exista efecte negative indirecte care le compensează sau chiar le depășesc.

De asemenea, nu este întotdeauna ușor să se distingă în mod clar efectele directe de cele indirecte. O întreprindere ar putea să fi investit mai mult (efectul direct pretins) deoarece propriile investiții au un efect de evicțiune asupra investițiilor din partea întreprinderilor concurente (efect indirect de interacțiune). O întreprindere ar putea, de asemenea, să investească mai mult deoarece preconizează efectele colaterale și investițiile realizate de alte întreprinderi. De asemenea, ajutorul în sine sau pur și simplu acordarea ajutorului ar putea avea oricare dintre efectele menționate. Posibila prezență, direcție și amploare preconizată a efectelor indirecte ar trebui să fie discutate în detaliu în evaluarea efectelor directe. Teoria economică care leagă efectele indirecte de ajutor ar trebui să fie menționată în mod explicit și informațiile suplimentare care pot servi drept probe în sprijinul teoriei ar trebui să constituie parte integrantă a evaluării.

### *Inferența Cauzală*

Impactul de cauzalitate al ajutorului reprezintă diferența dintre rezultatul în prezența ajutorului și rezultatul în absența ajutorului. Rezultatul în prezența ajutorului este observat pentru întreprinderile care beneficiază de ajutor. Cu toate acestea, rezultatele înregistrate în absența ajutorului se măsoară numai pentru întreprinderile care nu beneficiază de ajutor. Prin definiție, nu se observă rezultatul care ar fi putut fi obținut în absența ajutorului pentru întreprinderile care au primit ajutoare. Prin urmare, pentru a estima efectul ajutorului asupra beneficiarilor este necesar să se construiască un scenariu contrafactual, și anume, să se stabilească un scenariu rezonabil care să determine ce s-ar fi putut

întâmpla cu beneficiarii ajutorului în cazul în care nu l-ar fi primit. Scenariul necesită identificarea unui grup de control, și anume, un grup de întreprinderi care ar trebui să fie cât mai apropiate de grupul de întreprinderi care au primit ajutorul sub toate aspectele, cu excepția ajutorului propriu-zis.

Calitatea grupului de control este esențială pentru validitatea evaluării. Caracteristicile întreprinderilor care beneficiază de ajutor diferă, de regulă, de cele ale întreprinderilor care nu beneficiază de ajutor. Acestea ar putea, de exemplu, să fie active în zone mai sărace cu un potențial al pieței mai redus, să se confrunte cu mai multe restricții de creditare, să fie mai mult sau mai puțin eficiente, să aibă sau nu un proiect de pus în aplicare etc. Prin urmare, simpla comparare a beneficiarilor cu cei care nu beneficiază de ajutor este susceptibilă să reflecte această realitate mai mult decât efectul politicii în sine.

Asigurarea faptului că diferența sistematică dintre beneficiari și cei care nu beneficiază de ajutoarele de stat (așa-numitul efect al selecției) nu denaturează rezultatele este principala problemă pentru efectuarea unei evaluări durabile. În ultimele decenii au fost dezvoltate mai multe metode fiabile pentru a soluționa această problemă. Alegerea metodei depinde de politica care urmează să fie evaluată și de datele disponibile. De asemenea, fiecare dintre metode are limitări și este valabilă numai pe baza unui anumit număr de ipoteze. Credibilitatea unui studiu poate fi sporită prin identificarea și discutarea în mod explicit a limitărilor. Prezenta anexă descrie cele mai relevante metode, axându-se pe aspectele cele mai practice și subliniind importanța unei bune strategii de identificare.

### **A. Experimente aleatorii**

Identificarea unui grup de control adecvat este esențială pentru a obține o estimare bună (nedenaturată) a efectului politicii. Cazul cel mai favorabil este atunci când nu există nici un efect al selecției deoarece beneficiarii au fost selectați în mod aleatoriu. De asemenea, nu există o diferență sistematică între beneficiari și cei care nu beneficiază de ajutoare, cu excepția ajutoarelor în cauză, iar diferența în ceea ce privește rezultatele poate fi atribuită politicii.

Cu toate acestea, selecția aleatorie a beneficiarilor ajutoarelor este criticată uneori, întrucât aceasta este în contradicție cu scopul a numeroase scheme de a selecta cei mai adecvați beneficiari posibili ai ajutoarelor pe baza unor criterii obiective. Cu toate acestea, în anumite circumstanțe, ar fi posibil să se introducă elemente aleatorii în ceea ce privește eligibilitatea sau stimulentele de participare a beneficiarilor. Un exemplu îl constituie stabilirea unui buget fix pentru schema dată. În cazul în care cererea de sprijin a solicitanților depășește bugetul și caracteristicile lor sunt relativ egale, atunci se poate încerca să se stabilească caracterul aleatoriu al tratamentului. Un alt exemplu este expunerea

aleatorie a beneficiarilor potențiali ai ajutorului la niveluri diferite de informații privind schema de ajutoare.

Proiectele pilot oferă oportunități suplimentare pentru alocarea aleatorie a ajutorului. În cazul unor politici inovatoare, ar putea fi oportun să se evalueze mai întâi un proiect pilot la scară mai mică. Proiectul pilot ar putea avea o dimensiune mai mică și beneficiarii pot fi aleși mai ușor în mod aleatoriu. O altă alternativă ar fi intensificarea unei scheme, de exemplu, considerând drept eligibile a 25 % din întreprinderile selectate în mod aleatoriu în primul an, crescând ulterior procentul la 50 %, 75 % și, respectiv, 100 % în al doilea, al treilea și, respectiv, al patrulea an (sau, alternativ, promovând schema în rândul unei audiențe din ce în ce mai mari). Pentru o politică nouă, o perioadă de intensificare este în multe cazuri o necesitate administrativă.

Aceste idei ar putea fi mai potrivite pentru punerea în aplicare a unor scheme complet noi sau a unei modificări semnificative a schemelor existente. Probabil este destul de greu să se randomizeze eligibilitatea (în mod direct sau indirect) pentru continuarea unor scheme existente. Cu toate acestea, acest lucru nu înseamnă că experimentele aleatorii nu pot fi utilizate pentru părți din evaluarea acestora. În special, există în continuare posibilitatea de a alege în mod aleatoriu beneficiarii pentru variante ale schemei potențial mai eficiente, mai orientate și/sau cu efect mai redus de denaturare. De exemplu, în cazul unui program de subvenționare, poate fi posibil să se propună în schimb, în mod aleatoriu, un sistem de împrumuturi nou introdus.

## **B. Metode cvasi-experimentale**

Deși experimentele aleatorii sunt cele mai bune mijloace posibile pentru a evalua efectul politicilor, nu este întotdeauna posibil să fie puse în aplicare. Au fost dezvoltate alte metode pentru a evalua efectele unei politici dintr-o perspectivă ex post. Metodele au obiectivul comun de a utiliza diferențe exogene ale mediului în care operează întreprinderile, pentru a crea situații foarte aproape de experimente (așa-numitele experimente naturale sau cvasiexperimente).

În general, este o provocare pentru evaluarea ex post să identifice experimentele naturale sau cvasi-experimentele. Cu toate acestea, o analiză atentă a elaborării politicii poate implica o analiză cu privire la existența unor diferențe exogene suficiente. În cazul în care este necesar, configurația inițială poate fi ajustată pentru a introduce mai multe elemente care să permită identificarea efectelor politicii.

*Controlul în ceea ce privește diferențele observabile*

Astfel cum s-a explicat mai sus, în mod normal există diferențe semnificative între beneficiarii ajutorului și cei care nu beneficiază de ajutor. Prin urmare, este necesar ca astfel de diferențe să fie luate în considerare atunci când se compară rezultatele între cele două grupuri de beneficiari ai ajutorului și cei care nu beneficiază de ajutor.

Multe dintre diferențele în ceea ce privește caracteristicile sunt, de regulă, observabile. Cel mai comun mod pentru a lua în considerare astfel de diferențe constă în utilizarea regresiei liniare. Regresia liniară urmărește să verifice influența caracteristicilor observate asupra rezultatelor obținute. Aceasta presupune o relație liniară între rezultat, de exemplu, investițiile în cercetare și dezvoltare, și alte caracteristici ale întreprinderii, de exemplu, sectorul, vârsta, mărimea etc., inclusiv acordarea ajutorului. Regresia liniară poate fi concepută drept o aproximare liniară a unor relații mai complicate. Regresiile lineare pot fi privite ca tehnici cu scop general și sunt utilizate în numeroase contexte de evaluare diferite.

O alternativă la regresia liniară constă în utilizarea tehnicilor de corelare. Tehnicile de corelare vizează formarea de perechi între fiecare beneficiar și o altă întreprindere care „pare” foarte asemănătoare, dar care nu a primit ajutor. Elementele observabile utilizate pentru corelare pot fi caracteristicile întreprinderii sau probabilitatea estimată de a primi ajutor (corelarea punctajului de propensiune). Corelarea poate fi o modalitate utilă de control pentru elementele observabile în contextul unei strategii empirice valabile.

Cu toate acestea, atât regresia liniară simplă, cât și corelarea au anumite limitări interne. Ambele sunt valabile numai sub incidența așa-numitei ipoteze a independenței condiționate. Această condiție presupune că, odată ce impactul caracteristicilor observabile a fost luat în considerare, rezultatul este independent de caracteristicile observabile. În practică, aceasta presupune, în mod normal, că fiecare variabilă care are un efect atât asupra rezultatului, cât și asupra selecției este observabilă (și este luată în considerare în forma funcțională corespunzătoare). În caz contrar, simplul fapt că o întreprindere participă reflectă anumite caracteristici (neobservate) ale întreprinderii care, de asemenea, îi determină performanțele. Nici regresia liniară, nici corelarea nu vor reuși să furnizeze o evaluare valabilă. De exemplu, dacă o întreprindere are un proiect „promițător”, acest lucru afectează atât probabilitatea ca aceasta să solicite ajutor (și să beneficieze de ajutor), cât și probabilitatea ca întreprinderea să aibă succes în dezvoltarea unei afaceri. Neluarea în considerare a acestui aspect va denatura rezultatele.

În special, în cazul corelării, compararea rezultatelor între un beneficiar și „geamănul” cu care a fost corelat și care nu beneficiază de ajutor permite evitarea efectului de selecție numai în cazul în care acordarea ajutorului nu are legătură cu variabile neobservate care au, de asemenea, o influență asupra

rezultatului. În realitate, această ipoteză va fi rareori îndeplinită. Măsurarea tuturor variabilelor care au un impact asupra solicitării sau obținerii de ajutor este rareori posibilă. Punerea în aplicare a tehnicilor de corelare necesită, de asemenea, ca întreprinderile care beneficiază de ajutoare să aibă caracteristici observabile foarte similare cu cele care nu beneficiază de ajutor. În cazul în care întreprinderile corelate sunt cu adevărat similare în ceea ce privește fiecare element observabil, motivele pentru care unele întreprinderi au primit ajutor, iar altele nu sunt, prin definiție, neobservate. Justificarea cu privire la validitatea unei evaluări pe baza corelării sau a unei regresii liniare clasice mai simple nu poate consta, prin urmare, în simpla existență a unui set de date foarte complet cu multe caracteristici observate.

Dimpotrivă, justificarea potențială a utilizării corelării sau a regresii liniare mai simple în evaluare se bazează pe faptul că motivele neobservate care explică eligibilitatea sau atribuirea ajutorului nu au nicio influență directă sau indirectă asupra rezultatelor (după ce sunt controlate în ceea ce privește elementele observabile). Pentru ca o evaluare bazată pe simpla corelare sau pe regresia liniară să fie valabilă, trebuie să existe încrederea că grupul de întreprinderi care nu a beneficiat de ajutor a fost determinat în mod exogen. Acest lucru presupune că, odată ce sunt controlate elementele observabile, nu mai rămâne niciun factor neobservat care explică eligibilitatea sau acordarea de ajutoare și care ar influența în mod direct sau indirect rezultatele. În general, corelarea întreprinderilor care sunt eligibile pentru ajutor în mod egal nu va îndeplini ultimul criteriu. De exemplu, în cazul în care toate întreprinderile sunt eligibile, întreprinderile care beneficiază de ajutoare pentru investiții sunt mai susceptibile să aibă un proiect decât întreprinderile care nu au obținut ajutor (deoarece, în caz contrar, acestea ar fi solicitat și obținut ajutor). În ansamblu, întreprinderile cu un proiect sunt mai susceptibile să crească în ceea ce privește vânzările sau ocuparea forței de muncă, dar aceasta nu are legătură cu ajutorul, iar corelarea pe baza elementelor observabile nu este în măsură să delimiteze cele două aspecte (cu excepția cazului în care se măsoară existența unui proiect de investiții comparabil).

În multe situații, ipoteza independenței condiționate este sortită eșecului. În consecință, ar putea fi necesar să se pună în aplicare alte tehnici decât simpla regresie liniară sau corelarea pentru a ține seama de existența selecției neobservate în cadrul tratamentului aplicat.

În continuare, prezenta anexa descrie în detaliu cele mai frecvente metodologii utilizate pentru evaluarea impactului politicilor în acest context, și anume, modificarea diferențelor (Differences-in-Differences, DID), proiectarea discontinuității regresiei (Regression Discontinuity Design, RDD), variabilele instrumentale (Instrumental Variables, IV). Aceste metodologii își întemeiază validitatea pe ipoteze diferite și cea mai bună alegere este determinată, de regulă,

de contextul politicii și de disponibilitatea datelor. Prezentarea descrie avantajele și dezavantajele fiecărei tehnici în parte. Cu excepția notabilă a tratamentelor controlate randomizate (randomised controlled treatments, RCT) prezentate mai sus, nu există o tehnică mai bună decât toate celelalte sub toate aspectele. Alegerea unei anumite tehnici trebuie să fie ghidată de o analiză atentă a contextului măsurii și a datelor disponibile.

Trebuie subliniat în acest context că nu utilizarea unei anumite tehnici econometrice permite identificarea efectelor unei politici, ci exogenitatea grupului de control și, prin urmare, calitatea scenariului contrafactual. Prin urmare, calitatea studiului de evaluare va depinde semnificativ de măsura în care cercetătorul poate stabili în mod convingător exogenitatea grupului de control. În cazurile în care ar putea persista denaturări reziduale, este esențial ca acestea să fie discutate în detaliu, inclusiv sursele lor și direcțiile, precum și amploarea probabilă a efectelor pe care le au asupra rezultatelor.

### **a. Modificarea diferențelor („Difference-in-Difference”)**

#### *Justificare și identificare*

Astfel cum s-a explicat anterior, o simplă comparație între beneficiari și chiar un grup bine ales de nebeneficiari este puțin probabil să conducă la o evaluare valabilă, întrucât nu este posibil să se excludă existența unor diferențe neobservate între cele două grupuri, ceea ce conduce la o diferență persistentă a rezultatelor, inclusiv în absența ajutorului. De asemenea, simpla comparare a rezultatelor anterior și ulterior acordării ajutoarelor pentru beneficiar este, de asemenea, susceptibilă să conducă la o evaluare falsă. Aceasta nu permite delimitarea efectelor ajutorului de efectele altor factori care au, de asemenea, un impact asupra rezultatelor celor două grupuri, de exemplu, tendința economică generală, schimbările mediului de reglementare sau creșterea costurilor forței de muncă.

Cu toate acestea, combinarea celor două abordări ar putea permite evaluarea efectului de cauzalitate al ajutorului: aceasta este abordarea bazată pe „modificarea diferențelor”. Ideea de bază este de a lua în considerare diferența în timp între întreprinderi în ceea ce privește rezultatele. Diferențele preexistente ar fi atribuite altor factori decât ajutorul de stat. Doar modificarea diferențelor („difference-in-difference”) ar fi atribuită ajutorului. Cu alte cuvinte, metoda compară diferența de performanță între beneficiari și grupul de control înainte de acordarea ajutorului, precum și *după* acordarea ajutorului și apoi atribuie modificarea diferenței ajutorului. Metoda funcționează în cazul în care, în timp, atât beneficiarii, cât și grupul de control sunt afectați de alți factori care afectează, de asemenea, performanța în același mod. Prin urmare, se poate concluziona că ajutorul este singurul element determinant care explică modificările observate în performanța beneficiarilor în raport cu grupul de control.

Ipoteza fundamentală este aceea că diferențele dintre beneficiari și grupul de control sunt stabile în timp și că ambele grupuri sunt afectate în mod identic de șocurile comune (devieri de la medie) pe parcursul perioadei. Această ipoteză se poate dovedi eronată în practică. De exemplu, în cazul în care beneficiarii sunt întreprinderile mai vulnerabile, este probabil ca acestea să fie mai afectate de recesiunea economică și de climatul general de afaceri. Prin urmare, grupul de control trebuie, de asemenea, să fie alcătuit din întreprinderi vulnerabile. În general, alegerea grupului de control este esențială pentru valabilitatea metodei. Identificarea nu constă în utilizarea abordării bazate pe modificarea diferențelor, care reprezintă doar punerea în aplicare tehnică, ci în selecția corespunzătoare a grupului de control.

Este necesară o atenție specială în alcătuirea grupului de control, în cazul în care cei care nu beneficiază de ajutor au decis ei înșiși să nu solicite ajutor. Se poate aștepta ca solicitarea sau nesolicitarea ajutorului să aibă legătură cu beneficiile obținute prin acordarea ajutorului. Prin urmare, există motive să se considere că rezultatele anticipate ale întreprinderilor care nu solicită ajutor (în ceea ce privește ocuparea forței de muncă, productivitatea, vânzările etc.) diferă de rezultatele preconizate pentru beneficiari. De exemplu, în cazul în care toate întreprinderile care solicită ajutoare primesc un ajutor, singurele întreprinderi care nu solicit sunt cele fără un proiect (plecând de la premisa unui nivel scăzut al costurilor de candidatură). Întreprinderile respective sunt susceptibile nu doar să aibă performanțele cele mai scăzute, ci și să involueze odată cu trecerea timpului, în timp ce întreprinderile mai consolidate pun în aplicare proiecte și se dezvoltă. Nu se poate aștepta ca ocuparea forței de muncă, productivitatea sau vânzările să rămână paralele, iar dubla diferențiere nu conduce, în general, la soluționarea problemei.

Prin urmare, întreprinderile din grupul de control care nu au beneficiat de ajutoare trebuie să fi fost selectate pentru motive care nu au nicio influență asupra rezultatelor măsurate. Nu trebuie ca acestea să se fi autoselectat și să fi decis în mod voluntar să nu participe. Scenariul cel mai convingător este atunci când lipsa participării este legată de neeligibilitatea care este consecința unui experiment natural. În acest caz, este puțin probabil ca neeligibilitatea să se datoreze factorilor neobservați care au, de asemenea, o influență asupra rezultatelor. Grupurile de control ar putea, de exemplu, să fie întreprinderi situate în regiuni care nu mai sunt eligibile pentru ajutor (în cazul în care eligibilitatea nu este legată de propria performanță, ci mai degrabă de un eveniment exogen).

### *Punerea în aplicare*

Din punct de vedere tehnic, metodele bazate pe modificarea diferențelor pot fi puse în aplicare în cadrul unui model de regresie liniară, fie prin corelare. În primul caz, grupul de control este ales în mod independent de caracteristicile

observabile și, prin urmare, este comparabil la nivel global cu întregul grup de beneficiari ai ajutorului. Ulterior, sunt luate în considerare diferențele observabile într-o regresie liniară clasică. În al doilea caz, grupul de control este alcătuit din întreprinderi care sunt comparabile în mod individual cu fiecare întreprindere care a beneficiat de ajutor în cadrul eșantionului bazat pe factori observabili. Rezultatul pentru fiecare întreprindere este comparat cu rezultatul celei mai comparabile întreprinderi (celor mai comparabile întreprinderi), iar rezultatele sunt agregate. Cele două metode reprezintă două moduri diferite de a lua în considerare diferențele observabile, însă nu există o diferență fundamentală în ceea ce privește identificarea efectului de cauzalitate al politicii.

În funcție de circumstanțe, poate fi util să se compare variațiile rezultatelor beneficiarilor și ale grupului de control înainte de acordarea ajutorului. În cazul în care rezultatele încep deja să devină divergente în mod sistematic înainte ca ajutorul să fi fost efectiv acordat, este probabil ca grupul de control și grupul de beneficiari să devină divergente din motive care nu au legătură cu ajutorul și ca metoda să nu ofere o estimare valabilă a efectului de cauzalitate al ajutorului. Aceasta nu constituie un test riguros al validității ipotezei, întrucât un astfel de test nu există, dar reprezintă cel puțin un prim control util al coerenței.

Metode suplimentare și teste ale robusteții pot fi utilizate atunci când există mai multe grupuri de control potențiale care sunt valide a priori. Primul și cel mai natural control al robusteții constă în punerea în aplicare a mai multor estimatori de modificare a diferențelor și compararea rezultatelor. În plus, este posibil, de asemenea, să se utilizeze grupurile de control diferite pentru a construi o estimare mai credibilă. Imaginați-vă o schemă care vizează IMM-urile într-o anumită regiune. Două grupuri de control potențiale sunt întreprinderile care nu fac parte din categoria IMM-urilor din regiunea respectivă sau IMM-urile dintr-o regiune adiacentă. Niciuna dintre întreprinderile respective nu a decis în mod voluntar să solicite ajutor, fiind pur și simplu neeligibile. Cu toate acestea, niciunul dintre grupurile de control nu este perfect: întreprinderile mari din aceeași regiune sunt susceptibile a fi afectate în mod diferit de tendințele economice generale, în timp ce IMM-urile din regiunea învecinată ar putea face obiectul unor șocuri regionale diferite. În loc de a alege între cei doi estimatori de modificare a diferențelor, este posibilă combinarea lor și punerea în aplicare a unui estimator al diferenței triple (DDD): începând de la „clasica” modificare a diferențelor dintre IMM-uri și non-IMM-uri în regiunea în cauză, se poate deduce aceeași modificare a diferențelor din regiunile învecinate pentru a anula variația rezultatelor între IMM-uri și non-IMM-uri în regiunea în care s-a beneficiat de ajutor. Ca alternativă, s-ar putea încerca în mod sistematic să se creeze un grup de control sintetic, alcătuit din IMM-uri din mai multe regiuni alăturate și non-IMM-uri din aceeași regiune, pentru o mai bună reproducere a modelului de rezultat pentru beneficiari înainte de acordarea ajutorului.

## *Inferența*

În plus față de o proiectare atentă și alegerea grupului de control, problema inferenței trebuie abordată în mod specific. Noțiunea de inferență în acest context se referă la întrebarea dacă efectele care au fost estimate sunt cu adevărat semnificative. Semnificația statistică este un aspect diferit de semnificația economică. Cea de-a doua se referă la magnitudinea efectelor estimate în comparație cu alți parametri relevanți din punct de vedere al teoriei economice. Astfel cum s-a explicat anterior, semnificația economică este esențială. Cu toate acestea, această discuție este relevantă, în principiu, numai în cazul în care, din punct de vedere statistic, efectele sunt estimate cu precizie suficientă, și anume, se poate exclude inexistența niciunui efect.

Există motive să se considere că o inferență simplă pe baza ipotezelor standard (cum ar fi ipoteza homoscedasticității și ipoteza absenței autocorelării) este probabil să supraestimeze importanța statistică a efectelor.

Prima problemă se referă la gruparea datelor. În cazul în care grupul de control, precum și grupul de beneficiari sunt fiecare foarte omogene (chiar dacă se deosebesc unele de altele), toate întreprinderile din fiecare grup sunt susceptibile a fi afectate de abateri similare de la medie (șocuri). Din punct de vedere statistic, acest lucru înseamnă că termenul de eroare are un element comun. În cazul în care variația acestui element comun este mare în comparație cu variația rezultatelor observate pentru întreprinderile individuale, concluzia va fi denaturată. Dacă există două perioade sau două grupuri, problema poate fi deosebit de gravă și la limita unei probleme de identificare: este imposibil să se separe efectul șocurilor comune în cadrul fiecărui grup de efectul politicii. Problema nu trebuie să fie la fel de gravă dacă grupurile nu sunt atât de omogene. Cu toate acestea, este necesar să se aibă întotdeauna în vedere prezența șocurilor comune pentru subseturile omogene ale grupurilor. De exemplu, în cazul în care cererea este locală, în mod normal, va fi necesar să se corecteze structura grupată a termenului de eroare la nivelul localităților. Același lucru ar putea fi valabil pentru industrii sau sectoare.

A doua problemă apare atunci când se utilizează datele grupurilor. Termenii de eroare ai celor mai multe date la nivel de întreprindere, cum ar fi ocuparea forței de muncă, productivitatea și investițiile sunt, în mod normal, autocorelați. Aceasta înseamnă că abaterile de la medie într-o anumită perioadă este probabil să persiste în perioada următoare. Ignorarea acestui aspect conduce la supraestimarea preciziei estimării efectelor și la respingerea, mai des decât ar trebui, a ipotezei că politica nu a avut niciun efect. Această problemă poate fi gravă, astfel cum arată economiștii Bertrand, Duflo, and Mullainathan.

## **b. Variabilele instrumentale**

### *Justificare și identificare*

Variabilele instrumentale („IV”) reprezintă o metodă clasică de abordare a caracterului endogen al variabilelor explicative. Întrucât beneficierea de ajutor poate fi văzută ca o variabilă explicativă endogenă a performanței unei întreprinderi într-un context de regresie liniară, este firesc să se utilizeze variabile instrumentale pentru a evalua efectul ajutorului.

O variabilă este endogenă atunci când aceasta este corelată cu un element neobservat, care determină, de asemenea, rezultatul. De exemplu, imaginați-vă că se urmărește identificarea efectului subvenției de stat asupra ocupării forței de muncă în cadrul întreprinderilor prin corelarea ocupării forței de muncă cu participarea la program și alte elemente observabile. Să ne închipuim că programul de ajutor vizează întreprinderile neperformante care sunt susceptibile să se confrunte cu condiții de piață dificile. Condițiile de piață nu sunt observabile de către evaluator și, prin urmare, nu pot fi controlate în mod direct. Cu toate acestea, în cazul în care această variabilă nu este luată în considerare, este probabil ca efectul subvenției să fie subestimat de către evaluator din cauza caracterului endogen al participării la program. Măsura în care întreprinderea se confruntă cu condiții de piață favorabile sau dificile are un impact atât asupra participării la program, cât și asupra ocupării forței de muncă, și anume participarea la program este corelată cu termenul de eroare care explică ocuparea forței de muncă. Impactul condițiilor de piață asupra participării la program înseamnă că este imposibil să se atribuie întreaga corelație între participarea la program și ocuparea forței de muncă impactului de cauzalitate al ajutorului.

Cu toate acestea, există, de asemenea, alți factori care explică participarea la program, dar nu și ocuparea forței de muncă. De exemplu, potrivit economistei Criscuolo și alții, localizarea geografică poate determina suma totală disponibilă pentru program în regiune. De asemenea, lista regiunilor acoperite de program se modifică în timp. În cazul în care bugetul programului pentru o anumită regiune s-a schimbat de-a lungul timpului din motive externe (de exemplu, media PIB-ului pe cap de locuitor în UE a scăzut), aceasta are un efect asupra participării la program, dar nu și asupra condițiilor pieței locale pe care întreprinderea își desfășoară activitatea. Variația ocupării forței de muncă care este legată de schimbările exogene privind acoperirea programului nu este legată de condițiile de piață locale. Prin concentrarea pe această „parte” a variabilei de participare la program, este posibilă izolarea impactului real al participării asupra ocupării forței de muncă în cadrul întreprinderii, fără interferența condițiilor pieței locale. Aceasta este logica variabilelor instrumentale.

În ceea ce privește evaluarea ajutoarelor de stat, o variabilă instrumentală este o variabilă care permite explicarea acordării ajutorului, dar nu are un impact direct asupra celorlalți factori determinanți neobservați ai rezultatului care trebuie să fie măsurat. Prin urmare, variabilele instrumentale permit axarea pe

participarea la schemă, fără interferențe din partea efectelor selecției. Cu titlu ilustrativ, se poate observa logica variabilei instrumentale după cum urmează. Într-o primă etapă, participarea la program este regresată asupra tuturor variabilelor exogene, inclusiv variabilele instrumentale. Într-o a doua etapă, variabila de participare (variabila care indică dacă ajutorul a fost acordat) este înlocuită cu participarea, astfel cum se prevedea în prima etapă: participarea preconizată nu este corelată cu elementul neobservat care determină, de asemenea, rezultatul.

### *Probleme privind instrumentele slabe*

O variabilă instrumentală este o variabilă care permite explicarea acordării ajutorului, dar care nu are un impact direct asupra celorlalți factori determinanți neobservați ai rezultatului care urmează să fie măsurat. Această definiție simplă și clasică ascunde însă o serie de dificultăți practice. Există teste care vizează verificarea coerenței instrumentelor în cazul în care sunt utilizate mai multe instrumente decât ceea ce este strict necesar pentru a identifica un model. Cu toate acestea, nu există niciun test de verificare a validității instrumentelor. Principalul obiectiv al unui studiu care utilizează variabile instrumentale în general este de a explica motivul pentru care fiecare instrument individual poate fi considerat necorelat cu factorii determinanți neobservați ai performanței întreprinderilor, cum ar fi ocuparea forței de muncă, productivitatea, vânzările, investițiile etc. Astfel de explicații, bazate atât pe argumente economice, cât și pe elemente factuale, sunt necesare pentru a aprecia validitatea evaluării. Cu toate acestea, ele nu sunt suficiente, în special în cazul în care sunt utilizate mai multe instrumente.

Discutarea calității variabilelor instrumentale ar trebui să includă aspectul instrumentelor slabe, și anume, instrumentele slab corelate cu variabila rezultatului. În cazul în care variabilele instrumentale sunt insuficient corelate cu variabila endogenă, estimările sunt susceptibile a fi imprecise. Ar putea exista tentația de a adăuga mai multe variabilele instrumentale în această situație. Este bine cunoscut faptul că prin instrumentarea cu un număr suficient de mare de variabile este posibil să se recupereze suficient din variabila inițială pentru a obține rezultate semnificative din punct de vedere statistic. În același timp, metoda celor mai mici pătrate în două etape se apropie, în mod natural, din ce în ce mai mult de metoda obișnuită denaturată a celor mai mici pătrate. Posibilitatea unei astfel de denaturări ar trebui să fie abordată în mod explicit în orice evaluare care utilizează metoda variabilelor instrumentale. În special, trebuie să fie abordat aspectul credibilității în ceea ce privește nu doar exogenitatea lor individuală, ci și exogenitatea comună.

Un caz particular apare atunci când se presupune că variabila endogenă este autocorelată. În cazul în care sursa endogenității se presupune că este exclusiv contemporană, devine posibil să se folosească valorile anterioare ca variabile

instrumentale. Cu toate acestea, ulterior ar trebui să se analizeze validitatea exactă a acestei abordări. De exemplu, dacă variabilele explicative sunt autocorelate, acest lucru ar putea fi, de asemenea, valabil pentru rezultatele măsurate. În plus, variabilele decalate sunt, de asemenea, endogene. În general, în cazul în care autocorelarea variabilelor explicative este foarte amplă, ipoteza exogeneității ar putea să nu se aplice. În cazul în care aceasta este redusă, s-ar putea recurge la utilizarea unor decalaje numeroase (și a unor valori viitoare potențiale) și ar putea apărea riscul de a cădea în capcana de a folosi multe instrumente slabe, descris anterior. În ansamblu, instrumentarea prin valorile anterioare ar putea fi o strategie valabilă, dar trebuie să fie utilizată cu precauție.

În general, pentru a se evita problemele descrise mai sus, se recomandă cu tărie să se utilizeze numai un număr redus de instrumente convingătoare. Cu toate acestea, ulterior este necesar, de asemenea, să se demonstreze că instrumentele sunt buni indicatori ai variabilei explicative endogene.

#### *Modificări ale estimărilor în două etape: Modelul de selecție Heckman*

În cazul în care variabila endogenă este o variabilă a tratamentului (variabilă fictivă a participării), prima regresie a metodei celor mai mici pătrate în două etape poate fi considerată un model de probabilitate liniară a probabilității care urmează să fie tratată. Acest model al probabilității liniare este o aproximare liniară. Cu toate acestea, în unele cazuri, probabilitatea care urmează să fie tratată, chiar și limitată fiind la întreprinderi eligibile, ar putea fi redusă. De asemenea, aproximările liniare ar putea fi prea grosiere pentru a aproxima în mod eficient probabilitatea care urmează să fie tratată și pentru a se concentra asupra efectelor distribuției, care reprezintă chiar subiectul de interes. Există mai multe moduri de a aborda acest aspect. Toate se bazează pe înlocuirea modelului probabilității liniare a probabilității care urmează să fie tratată cu o funcție non-liniară.

O abordare clasică constă în abordarea problemei evaluării în contextul modelului de selecție. Abordarea tratează efectul selecției ca o problemă variabilă omisă în regresia liniară a rezultatului asupra elementelor observabile și participării. Există mai multe variante ale acestei metodologii, de exemplu, estimarea întregului model prin probabilitate maximă sau instrumentarea acordării ajutorului prin valoarea prognozată a ecuației de selecție.

Cu toate acestea, este esențial să se analizeze identificarea și, în special, alegerea variabilelor. Nu este satisfăcător să se utilizeze aceleași variabile în ambele etape din procesul de estimare, chiar dacă rezultatele sunt suficient de precise.

Este fiabil doar să se estimeze un model de selecție cu o așa-numită variabilă de excludere. O variabilă exclusă este o variabilă care explică selecția beneficiarului ajutorului, dar nu și rezultatul. Nu este suficient să se înlăture o variabilă din ecuația principală pentru a o adăuga pe lista variabilelor

explicative ale ecuației de selecție. Dimpotrivă, variabila de excludere trebuie să explice selecția, fără a avea însă niciun impact asupra rezultatului care se dorește a fi explicat. Aceasta este, în esență, foarte aproape de o variabilă instrumentală validă. Alegerea unei astfel de variabile nu poate fi determinată de conveniență; aceasta trebuie să provină din teoria economică, structura instituțională și/sau experiență.

### **c. Modelul de discontinuitate a regresiei**

Modelul de discontinuitate a regresiei (RDD) este cea mai recentă completare adusă instrumentelor de evaluare. Acesta a cunoscut un mare succes în comunitatea academică în ultimul deceniu, în special datorită simplității. Metoda exploatează existența unei variabile care are un impact discontinuu asupra probabilității de a fi afectat de o politică. În contextul schemelor de ajutoare de stat, pot fi utile mai multe tipuri de discontinuități. Primul tip de discontinuitate se referă la frontierele geografice: eligibilitatea schemelor poate fi legată de frontiere administrative precise, precum localitățile, regiunile NUTS etc. Al doilea tip de discontinuitate provine din condițiile impuse întreprinderilor care beneficiază de o schemă, în special în ceea ce privește vechimea și dimensiunea.

Un exemplu: Proiectele prezentate de către întreprinderi sunt evaluate pe bază de puncte (din 100), iar întreprinderile care obțin cel puțin 70 de puncte beneficiază de ajutoare, în timp ce celelalte nu primesc niciun ajutor. O întreprindere care a obținut 71 de puncte a prezentat un proiect mai bun decât o întreprindere care a obținut 69 de puncte. Cu toate acestea, consecința acestei diferențe marginale este dramatică: prima întreprindere beneficiază de ajutor, în timp ce a doua nu beneficiază de niciun ajutor. Prin urmare, compararea rezultatelor pentru cele două întreprinderi reflectă foarte bine efectul de cauzalitate al ajutorului.

Din punct de vedere formal, modelul de discontinuitate a regresiei necesită ca gradul de probabilitate pentru a primi ajutor să fie discontinuu, în timp ce toate celelalte variabile sunt continue. Punerea în aplicare din punct de vedere tehnic poate fi foarte apropiată de cea a variabilei instrumentale, utilizând ca instrument o variabilă fictivă care depășește pragul. Cu toate acestea, există două diferențe majore. Prima este că modelul de discontinuitate a regresiei se bazează pe ipoteze mai slabe. Mai exact, nu se solicită a priori independența instrumentului. De exemplu, în cazul punctajului, întreprinderile cu proiecte mai performante ar putea depune mai multe cereri decât cele cu proiecte neperformante. Singura cerință este ca, în jurul pragului, probabilitatea de a candida să nu fie discontinuă. Cea de-a doua diferență constă în faptul că estimările sunt realizate numai pe baza unor întreprinderi foarte aproape de ambele părți ale pragului. Prin urmare, ipotezele mai vulnerabile au dezavantajele lor: estimările privind modelul de discontinuitate a regresiei au un

caracter mai local decât estimările prin variabile instrumentale în general. În cazul în care efectele ajutorului sunt diferite pentru întreprinderile care se situează mai departe de prag, estimările privind modelul de discontinuitate a regresiei nu sunt o estimare corectă a efectului asupra tuturor beneficiarilor ajutorului.

Localitatea estimărilor respective poate prezenta motive de preocupare în cazul în care se așteaptă discrepanțe semnificative ale efectelor departe de pragul prevăzut. De asemenea, politica ar putea afecta puternic asupra întreprinderilor individuale de cealaltă parte a frontierei. De exemplu, acest lucru s-ar putea întâmpla dacă efectele de deplasare sunt semnificative. Prin urmare, utilizarea modelelor de discontinuitate a regresiei la frontiera geografică nu este o strategie empirică bună. În sfârșit, punctul forte al modelului de discontinuitate a regresiei constă în concentrarea asupra unei benzi înguste în jurul discontinuității. În cazul în care banda este largă, impactul celorlalte caracteristici nu poate fi presupus a fi constant. Acest aspect nu este soluționat în mod normal prin controlarea elementelor observabile, care ia o formă funcțională specială.

Verificarea grafică a datelor poate oferi un anumit confort în ceea ce privește fiabilitatea ipotezei care stă la baza modelului de discontinuitate a regresiei. În special, este foarte important controlul a trei aspecte. În primul rând, dacă există într-adevăr o discontinuitate a pragului în ceea ce privește acordarea ajutorului. În al doilea rând, dacă rezultatele care trebuie să fie măsurate prezintă o discontinuitate în același moment și nicio altă discontinuitate de același tip în alt loc. În al treilea rând, este necesar, de asemenea, să se verifice că nu există nicio discontinuitate a celorlalți parametri corelați cu rezultatele, inclusiv tendința de a solicita ajutor.

În sfârșit, discontinuitățile pot fi create în mod deliberat pentru a permite o evaluare a schemei de ajutoare. În special, intensificarea politicilor ar putea fi utilizată pentru a crea discontinuități și a contribui la identificarea efectelor unei politici.

### **C. Estimarea structurală**

În unele cazuri, este posibil să se meargă și mai departe și să se compare un model teoretic, de exemplu, al investițiilor efectuate de întreprinderi, cu datele pentru a recupera parametrii cheie de interes. Această abordare este diferită din punct de vedere calitativ de cele prezentate anterior. Estimarea structurală utilizează un model teoretic complet specificat al comportamentului întreprinderii. Estimarea permite ulterior recuperarea parametrilor care determină comportamentul întreprinderii. Aceasta permite o evaluare exactă a factorilor determinanți ai comportamentului individual al întreprinderilor și efectuarea de simulări cu privire la eficiența altor instrumente. Cu toate acestea,

estimarea structurală este, în general, mai exigentă în ceea ce privește resursele și datele, precum și în ceea ce privește ipotezele.

Este imposibil să se ofere orientări precise cu privire la estimarea structurală, întrucât identificarea, estimarea și inferența trebuie să fie determinate de la caz la caz. Cu toate acestea, orientările generale furnizate anterior se aplică în continuare. În primul rând, este necesar ca modelul teoretic să corespundă principalelor caracteristici stilizate ale pieței. În al doilea rând, problemele privind caracteristicile neobservate și selecția trebuie să fie abordate în mod adecvat și explicit.

#### **D. Observații metodologice suplimentare**

##### *Eterogenitatea efectelor tratamentului*

Secțiunile anterioare s-au concentrat pe estimarea efectului mediu al tratamentului asupra celor care au făcut obiectul tratamentului. Denumirea în sine sugerează că efectul ajutorului variază de la un beneficiar la altul. Această eterogenitate poate avea multe cauze și consecințe multiple. Prima consecință ar putea consta în faptul că, în cazul în care ajutoarele sunt foarte eficiente pentru unele întreprinderi, dar mult mai puțin pentru altele, efectul mediu ar putea fi nesemnificativ din punct de vedere statistic. Lipsa unui efect important din punct de vedere statistic nu înseamnă că ajutorul nu produce efecte pentru nicio întreprindere. Din punct de vedere al politicii, performanța medie a unei scheme este un prim indicator foarte interesant. Cu toate acestea, încercarea de a înțelege factorii determinanți ai acestei eterogenități este la fel de importantă pentru proiectarea unor scheme îmbunătățite. Aceasta permite concentrarea directă asupra întreprinderilor pentru care ajutorul prezintă cel mai ridicat nivel de eficiență și cel mai redus nivel de denaturare.

Prin urmare, ori de câte ori este posibil, efectul ajutorului ar trebui să fie estimat pentru diferite tipuri de întreprinderi, cum ar fi întreprinderile mici în raport cu întreprinderile mari, întreprinderile tinere în raport cu întreprinderile vechi, întreprinderile inovatoare, întreprinderile care se confruntă cu restricții de creditare etc.

##### *Denaturările concurenței pentru întreprinderile care nu beneficiază de ajutoare*

Evaluarea impactului schemei asupra întreprinderilor neparticipante, fie direct, fie indirect, este foarte utilă pentru evaluarea ajutoarelor de stat. Ajutoarele de stat pot denatura piețele prin intermediul efectelor asupra celor care nu beneficiază de acestea, de exemplu prin propagarea cunoștințelor de la beneficiari sau prin reducerea competitivității în raport cu beneficiarii etc.

De asemenea, efectele asupra întreprinderilor sau asupra locațiilor care nu beneficiază de ajutoare pot avea un efect asupra validității evaluării. De exemplu, o parte din efectul ajutoarelor regionale s-ar putea concretiza prin oportunitățile la frontieră: întreprinderile situate în mod tradițional pe partea

„greșită” a frontierei se mută pur și simplu pe cealaltă parte. În acest caz, un model de discontinuitate a regresiei la frontieră poate capta cel mult efectul de deplasare și riscă să supraestimeze efectul agregat real al politicii. Într-o astfel de situație, trebuie să fie utilizată o altă strategie empirică (de exemplu, poate fi util să se verifice soliditatea evaluării în regiuni mai extinse).

## **E. Date**

Accesul la date microeconomice adecvate care să permită efectuarea evaluării impactului este esențial. Datele trebuie să fie coerente între beneficiari și nebeneficiari. Prin urmare, acestea trebuie să aibă aceeași sursă, cu excepția firească a informațiilor privind ajutoarele în cauză. Datele trebuie să fie accesibile la nivelul cel mai rafinat, cu toate că, în unele cazuri, ar putea fi necesară o anumită formă de agregare într-o etapă ulterioară.

Sunt necesare date conținând indicatorii de rezultat atât pentru tratament, cât și pentru grupul de control, inclusiv momentul în care este măsurat rezultatul. De asemenea, sunt necesare cât mai multe date posibil privind factorii care au potențialul de a influența rezultatele și decizia entităților de a participa la programul de ajutor. Datele sunt utilizate pentru a „controla” diferențele dintre grupurile tratate și grupurile de control. De exemplu, la nivel de întreprindere, astfel de date pot să includă localizarea, mărimea și aspecte demografice, precum și factorii de producție utilizați.

Sursa de date cea mai naturală este de origine administrativă, cum ar fi datele din rapoartele fiscale sau anchetele naționale. Aceste surse oferă informații privind localizarea și activitatea întreprinderilor și, uneori, a fabricilor individuale. Acestea permit în mod normal urmărirea investițiilor și a vânzărilor în funcție de activitate, precum și calcularea indicatorilor financiari. Anchetele naționale sau comunitare de mari dimensiuni, cum ar fi anchetele comunitare privind inovarea, sunt, de asemenea, de interes, referindu-se la un eșantion mare și reprezentativ și furnizând informații complementare pe teme specifice. În sfârșit, seturile de date fuzionate angajator-angajat sunt, de asemenea, o sursă de informații pertinente. Astfel de date permit în mod normal corelarea caracteristicilor forței de muncă cu localizarea fiecărei fabrici, ceea ce poate fi crucial atunci când dimensiunea geografică a forței de muncă este o chestiune de interes.

În afară de indicatorii privind rezultatele și caracteristicile beneficiarilor, sunt necesare date cu privire la ajutor și la procedura de acordare a ajutorului. Astfel de informații provin în mod obișnuit chiar de la autoritatea care acordă ajutorul și cuprind date cu privire la valoarea și calendarul de acordare a ajutoarelor pentru beneficiari. Cu toate acestea, datele generale privind procesul de atribuire a ajutorului sunt, de asemenea, deosebit de utile. Datele privind solicitanții respinși sunt importante, în special în cazul în care acordarea ajutorului are loc pe baza unui mecanism de punctare.

Accesul la astfel de date confidențiale este în mod normal reglementat. Prin urmare, asigurarea accesului prompt la date pentru întreaga echipă științifică de evaluare este esențială. De asemenea, sursele administrative sunt, în mod normal, accesibile cu întârziere. Este important să se ia în considerare disponibilitatea datelor atunci când se elaborează planul de evaluare.